

„... nelze ztotožňovat logický pojem a slovní význam v slově: pojem zahrnuje jen podstatné příznaky, ale základem rozvoje významu slova může být i příznak nepodstatný. Autorka říká: »Ve většině slov se význam a pojem kryjí, tvořící jednotný logicko-předmětný význam, ale s takovým případem se zdaleka nesetkáváme ve všech slovech. Na příklad všechna citoslovce pojmy netvoří. Není pojmů, jakožto kategorií logických, také v některých zájmenech, v spojkových slovech, v částicích a podstatných jménech vlastních.

Slova, která nevyjadřují pojmy, skutečně jsou. Ale tu, ve světle Stalinova učení o jednotě jazyka a myšlení, vzniká problém: jestliže nějaké slovo neobsahuje pojem, tedy musí mít nějaký jiný logický obsah. Jaký tedy? Vždyť každé slovo je materiální obal jestliže ne myšlenky v celku, tedy jejich elementů. Souhlasíme s Galkinovou-Fedorukovou v tom, že »citoslovce, vyjadřující cit, vůli...«, logické pojmy neobsahují, protože nemají předmětné logický význam...«: nesmíme však při tom zapomínat, že logický význam slov není jen předmětné logický. [Potřebovalo by rozvést.] Za druhé, různé psychické procesy docházejí výrazu v řeči skrze myšlení, a tedy i citoslovce vyjadřují v slovech cit, vůli ne bezprostředně, ale zprostředkovaně — pou-

ze skrze myšlení; a jestli je tomu tak, pak i v citoslovcích a slovech jim podobných existuje nějaký logický obsah, v jedněch případech ve větší míře, v druhých v menší. Stanovit jej by bylo úkolem speciálního zkoumání.

Stat prof. Galkinové-Fedorukové, která se velmi pěkně čte, pomáhá k řešení našeho problému.

*

V závěru hodnotí Fessalonicijí rozebrané články a zjišťuje, že v nich byly učiněny první kroky k řešení obtížných otázek; nesporně však začátek je tu.

Autor pak heslovitě vypočítává četné problémy z oblasti vztahů mezi jazykem a myšlením, jimž by měly být věnovány monografické studie.

Článek je doplněn podrobným bibliografickým přehledem několika desítek článků týkajících se vztahu mezi jazykem a myšlením v posledních ročnících sovětských časopisů (také provinciálních a u nás ovšem nedostupných).

Zakončující tento referát o nových sovětských statích o jazyce a myšlení, vyslovujeme přání, aby jejich myšlenky a podněty vedly u nás k živější diskusi o této důležité problematice.

K. Hausenblas

B. A. SEREBRENNIKOV: K OTÁZCE SPOJITOSTI JAZYKOVÝCH JEVŮ S DĚJINAMI SPOLEČNOSTI

Voprosy jazykoznanija 1953, č. 1, str. 34—51.

Otázka spojitosti jazykového vývoje s dějinami společnosti je jednou ze základních otázek jazykovědy. Její důležitost vynikla zejména Stalinovými články a nyní se jí zabývá mnoho sovětských jazykovědců.

V 1. čísle II. ročníku časopisu »Voprosy jazykoznanija« jsou otištěny opět dva příspěvky do diskuse o této otázce, B. A. Serebrennikova *K otázce spojitosti jazykových jevů s dějinami společnosti* a V. G. Orlovová *Změny v charakteru vývoje ruského jazyka ve spojitosti s dějinami národa*. Práce Serebrennikova je obecnější, Orlovová se zabývá především vývojem ruského fonetického systému. B. A. Serebrennikova odmítá všeobecné deklarace marxistů, které nic neřešily a celou věc jen zatemňovaly. Otázka je příliš složitá, je jí proto třeba nejprve rozčlenit na otázky dílčí.

Spojitost mezi jazykovými jevy a dějinami společnosti může být různého typu. Ty jsou v podstatě dva. Jednak je tu princip, podle kterého charakter jednoho jevu (historického) vyvolává odpovídající stav druhého jevu (jazykového). Tak na př. jazyky moderních kulturních národů jsou vyspělejší než jazyky rodové společnosti, protože moderní kulturní národy jsou vyspělejší než lidé rodové společnosti. Zvláštní charakter dějin určitého národa se však může také odrážet v jazyce přímo, na př. množství arabských slov v perštině je nesporně způsobeno velkým vlivem arabské kultury. Vůbec jsou v jazyce jevy, které nečiní obtíží uvést v souvislost s dějinami společnosti. Jsou to na př. t. zv. sovětišmy v ruštině, slova a výrazy, které vyvolala v život nová sovětská skutečnost. Naproti tomu

však určité jevy podobným výkladům naprosto vzdorují. S jakou dějinnou událostí souvisí ruské sloveso *pit*, které zajisté sahá svým původem do indoevropského prajazyka. Dále jsou to takové jevy jako asimilace, palatalisace souhlásek, nasalisace samohlásek z oblasti fonetiky, analogie, perintegrace kmenů z morfolgie, ze sémantiky sémantická asociace, vytlačení jednoho synonyma druhým a pod.

S dějinami společnosti nesouvisí přímo podobné jevy samy, ale lidská schopnost typisace a asociace, která je jejich příčinou. B. A. Serebrennikov přímo píše: »Je nutno přiznat, že dějiny lidské společnosti, vedoucí k rozvoji lidského vědomí a myšlení, zrodily něco, co v oblasti jazyka získalo určitou samostatnost, podmínilo existenci procesů, které není možno v celé řadě případů vysvětlit bezprostředně jako výsledek působení nějakých vnějších činitelů. Tyto procesy představují jevy zvláštního charakteru, s kterými nemůže nepočítat historik jazyka.« (38)

Je tu tedy otázka působení vnitřních a vnějších činitelů jazykového vývoje. Jen vnitřními činiteli jsou způsobeny takové jevy jako vyrovnání koncovek imperfekta a aoristu v nové řečtině, zánik latinské konstrukce akusativu s infinitivem v románských jazycích, vznik kategorie životnosti ve slovanských jazycích. Mezi vnitřní činitele jazykového vývoje lze počítat na př. gramatickou a sémantickou asociaci, t. zv. Unterscheidungstrieb (tendence k formálnímu rozlišení nestejných významů, funkcí), odstraňování pleonasmů. Působení vnitřních a vnějších činitelů se však může křížit. Na př. po zavedení paroplavby v Turecku bylo nutno označit turecky loďní šroub (vnější činitel). K tomuto účelu se použilo již existujícího tur. slova *pervane* (motýl) s přeneseným významem. Zde je možnost asociace činitelem vnitřním.

K vnějším činitelům jazykového vývoje je třeba poznamenat toto: Marristé, když se pokoušeli řešit otázku spojitosti jazykových jevů s dějinami společnosti, omezovali se zpravidla na střídání základů, nadstavb a světových názorů. Avšak dějiny společnosti jsou daleko mnohostrannější. Serebrennikov zavádí pojem »prvky (elementy) dějin společnosti«, pod kterými rozumí rozpadnutí lidského kolektivu, změnu sídlišť, války a revoluce, základnu a nadstavbu, politické, literární a umělecké směry, důležité reformy, jednotlivé dějinné

episody, období vlivu sousedních národů, zvláštnosti ve vývoji výroby, posloupnost vývojových forem různých druhů lidské činnosti, výboje, zeměpisné objevy, období stagnace a úpadku, období působnosti jednotlivých historických osobností, vedoucích státních činitelů, velkých spisovatelů, básníků.

Autor dále sleduje působení vnitřních a vnějších činitelů v jednotlivých plánech jazyka, ve fonetice, slovníku a gramatice. Nejjasnější jsou poměry ve slovníku, který je přímo spjat s veškerou lidskou činností. Proto můžeme na základě jazykových údajů soudit na povahu dávné kultury, na př. něm. slovo *Hammer* (kladivo) etymologicky souvisící s čes. *kámen* nám dosvědčuje, že předkové dnešních Němců prošli obdobím, kdy se zbraně a nástroje zhotovovaly z kamene. Rozvoj lidské činnosti dává podnět k vývoji slovních významů, hlavně významů abstraktních, na př. něm. *Werk* (dílo i spis — *Lenins Werke*). Do jazykového vývoje zasahují někdy dost značně i různé směry puristické. Styk se sousedními národy způsobuje přejímání slov, dále kalky (něm. *Höflichkeit* podle franc. *courtoisie*). Dějiny národů se odrážejí v toponymice. Působí i na ráz základního slovního fondu. Přesto však jsou v oblasti slovníku jevy, kde podobných souvislostí není, lidová etymologie, různé sémantické asociace, vytlačení jednoho synonyma druhým atd. Ve fonetice a gramatice převažují činitelé vnitřní. Z vnějších činitelů jsou zde nejdůležitější vliv sousedních jazyků a jazykového substrátu, dále ty, které působí na možnosti šíření jazykových změn, tedy především hospodářská a územní celistvost nebo roztržitést.

B. A. Serebrennikov doprovází své výklady hojnými příklady z jazyků ugrofinských, turkotatarských, indoevropských. V jazykovém materiálu, který má referent možnost kontrolovat, je několik drobných nedopatření. Stručnost podání způsobila, že objasnění některých příkladů z vývoje jazyků vychází v článku poněkud zjednodušeně.

Proti Černychově¹ studii na př. má práce Serebrennikova tu přednost, že probírá společně všechny činitele vnější i vnitřní a při-

¹ I. P. Černych, *O spojitosti vývoje jazyka s dějinami národa ve světle Stalínových prací v jazykovědě* (překlad v SV — Jazykovědě II., 1952, č. 1, str. 26—44).

